

sche teneur van Kants Verlichtingsconcept, maar had hem zeker afgehouden van het toeschrijven aan Kant van welke vorm van utopisch denken ook.

Mijn belangrijkste bezwaar geldt evenwel niet zozeer de vooropstellingen waarop deze studie steunt of de nogal tendentieuze lectuur van sommige teksten, dan wel de zaak zelf. Want hoe je de dingen ook bekijkt, uiteindelijk stelt Lindhal dat moderniteit *in beginsel* reduceerbaar is tot één enkel basisgegeven — ongeacht of dat nu wordt begrepen als een grondhouding, een act van zelfhandhaving of een wijsgerige formule — dat gedurende die hele moderniteit aan zichzelf gelijk blijft. Nemen we nog aan dat de moderne rationaliteit — zoals Blumenberg argumenteert — haar oorsprong vindt in een reactieve geste van zelfhandhaving tegenover het ondraaglijk geworden verabsoluteerde Godsbegrip van het laat-middeleeuwse nominalisme, zulks hoeft nog niet te betekenen dat de moderne rationaliteit blijvend getekend is door die reactieve structuur. Is het niet veel plausibeler aan te nemen dat, eens die nieuwe (rationele) houding tegenover de werkelijkheid ingang heeft gevonden, ze zich consolideert op een wijze die nog weinig uitstaans heeft met haar ontstaanscontext? Precies met betrekking tot de moderniteit heeft Max Weber zoiets laten zien in zijn interpretatie van de samenhang tussen de steile klim van het moderne kapitalisme en de levenshouding van protestantse puritein. Max Weber heeft trouwens nog meer laten zien dat behoorlijk haaks staat op de thesis van deze studie. De pointe van zijn moderniteitsanalyses bestond er niet in te laten zien hoe in elke sfeer binnen de moderniteit hetzelfde principe aan het werk is, maar dat de moderniteit en de daarin aanwezige tendenzen tot rationalisatie en differentiatie precies gekenmerkt worden door een steeds verdergaande op- en uitsplitsing van rationaliteitstypes die zich tot relatief autonome handelingssferen verzelfstandigen, gaandeweg minder met elkaar gemeen hebben en dus ook steeds moeilijker op elkaar af te stemmen zijn. Het lijkt me bijzonder moeilijk dit fenomeen, waar Weber terecht op wijst en dat deel uitmaakt van onze dagelijkse ervaring, op adequate wijze inzichtelijk te maken vanuit het interpretatiemodel van moderniteit dat hier naar voren wordt geschoven.

Dit alles neemt niet weg — men mag mij niet verkeerd begrijpen — dat Lindahls studie een bijzonder interessant werkstuk blijft, zij het dan misschien meer om wat het wil doen dan om wat het doet.

Antoon BRAECKMAN

KRITIEK EN POLITIEK : EEN GENRESTUDIE VAN EEN PRECAIRE VERHOUDING

Bert Kerkhof, Willem van der Kuijlen, Jeroen Linssen (red.), *Kritiek als politieke stellingname*. Best, Uitgeverij Damon, 1995, 159 p. — ISBN 90 5573 171 4

Thema van deze bundel is de vraag naar de betekenis van kritiek als politieke stellingname. Die vraag is voor de auteurs bijzonder prangend geworden nu 'links',

ten gevolge van de recente gebeurtenissen in Oost (en dus ook in West), in een diepgaande crisis is geraakt. Die crisis is dan ook de onmiddellijke aanleiding voor het samenstellen van deze bundel.

De auteurs zijn allen verbonden aan de Faculteit der Wijsbegeerte van K.U. Nijmegen, waar ze, op Marcel Becker na, ingekwartierd zijn bij de vakgroep Sociale en Politieke Wijsbegeerte. De bijdragen kwamen oorspronkelijk tot stand als vervolg op een doctoraalcollege Sociale en Politieke Wijsbegeerte aan diezelfde universiteit in het academiejaar 1992-3.

De opzet van deze publicatie preciseren de samenstellers als volgt: "Het typisch historische probleem van kritiek als politieke stellingname dat sinds de achttiende eeuw in de filosofie aanwezig is, wordt in dit boek vanuit verschillende systematische invalshoeken belicht. De volle draagwijdte van de relatie tussen kritiek en politiek wordt daarmee als een centraal politiek-filosofisch onderwerp voor het voetlicht gebracht" (p. 10) Daarmee is zowel een tijdspanne als een problematiek aangegeven, die bepalend zijn voor de verdere opbouw en uitwerking van de bundel.

Machiel Karskens opent met een historisch-systematische analyse van het moderne kritiekbegrip. Behalve op de lexica *Geschichtliche Grundbegriffe* en *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, steunt hij daarbij op Kosellecks baanbrekende studie *Kritik und Krise*, die zowat de genealogische lotgevallen reconstrueert van het hedendaagse (politieke) concept van kritiek. Op die manier bakent Karskens de historisch-conceptuele ruimte af waarbinnen de volgende studies zich situeren. Daarenboven ontwikkelt hij tegelijk een interessant kritiekconcept, waarin hij zowel aandacht besteedt aan een negatief (onderscheidend) als aan een positief (oordelend) moment erin.

Nadien volgt het corpus van deze bundel: zes relatief uitvoerige, monografische studies die zich telkens inlaten met de wijze waarop een bepaald auteur zijn (wijsgerige) kritiek in politieke zin mobiliseert of vruchtbaar probeert te maken. Zo reflecteert Willem van der Kuijlen over de politieke relevantie van de gedisciplineerde rede bij Kant. Meer in het bijzonder probeert hij hard te maken dat de kritiek zoals die in Kants theoretische filosofie fungeert, van politieke strekking is (25). Bert Kerkhof thematiseert vervolgens in zijn bijdrage de rol en de betekenis van Marx kritiek. Hij laat daarbij zien hoezeer die kritiek bij Marx gedragen wordt door diens fundamentele basisovertuigingen en door een onwaarschijnlijk geloof in de immanente teleologie van de geschiedenis. Daartegenover is Webers concept van kritiek en de wijze waarop dat mogelijk politiek inzetbaar is van een bijna spreekwoordelijke nuchterheid. Toch weet George Kwaad Webers kritiek met een onderliggend ethos van de strijd te verbinden. — In 'Kritiek, subversie en politieke macht' komen vervolgens twee auteurs aan bod wier kritische beschouwingen omtrent het politieke op zijn zachtst gezegd controversieel zijn: Carl Schmitt en Georges Bataille. In een bijzonder boeiende uiteenzetting slaagt Marin Terpstra erin beide filosofische tegenvoeters op een voor de problematiek van deze bundel relevante wijze met elkaar in gesprek te brengen. Peter Egmond heeft het verder over de Verlichtingskritiek van Adorno. Hij gaat daarbij uitvoerig in op diens *Dialektik der Aufklärung* en *Negatieve Dialektik*. Als hekkensluiter van dit wijsgerig pantheon van grote critici figureert Michel Foucault, wiens eigenzinnige

opvatting over kritiek en zijn politieke mogelijkheden Machiel Karskens met de nodige sympathie weet te schetsen.

De bundel sluit af met twee niet-auteursgebonden bijdragen. Een eerste van Marcel Becker die de moderne verwijdering tussen ethiek en politiek contrasteert met hun premoderne verwevenheid, om vervolgens te onderzoeken in welke mate de 'moderne' ethiek alsnog een politieke betekenis kan hebben. Hij komt daarbij tot de vaststelling dat ethiek als kritiek een vorm van niet-handelen is, waardoor dit type kritiek wezenlijk verschilt van de gebruikelijke Verlichtingskritiek, die steeds een onmiddellijke betrokkenheid op het handelen impliceert (p. 127-8). Machiel Karskens, tenslotte, sluit de reeks af met een sterk pleidooi voor wat hij 'linkse kritiek' noemt. Vooreerst argumenteert hij dat niettegenstaande de huidige 'crisis van links' en de vele stemmen die tengevolge daarvan opgaan om de tegenstelling tussen links en rechts als verleden tijd te beschouwen, het toch zinvol blijft om over 'linkse kritiek' te spreken. Politieke kritiek, aldus Karskens, hangt immers intrinsiek samen "met de linkse politieke stijl van het republikanisme, dat in tegenstelling tot het gelijkheidsdenken verschillen positief moet waarderen" (p. 130).

Mijn kritische bedenkingen bij deze publicatie wil ik beperken tot een evaluatie van de bundel als geheel. Positief, en dat dient vooraf gesteld, is ongetwijfeld de probleemstelling. De idee om een aantal auteurs en hun geschriften te bevragen op wat volgens hen kritiek is en hoe of in welke mate die kritiek tegelijk fungeert als politieke stellingname, is ongemeen interessant. Komt nog daarbij dat de auteurs van deze bundel, die allen tot een zelfde universitaire instelling behoren en die problematiek reeds aankaarten in een postdoctoraal-programma, ruimschoots de gelegenheid gehad hebben om dit thema en hun respectievelijke visies erop, te bediscussiëren. De bundel draagt dan ook alle sporen van een interessant en goed opgezet onderzoeksproject. Er is het openingsartikel van Machiel Karskens dat in historisch-systematische zin de contouren van de problematiek aan de orde stelt, waarna artikelen volgen, waarvan de auteurs zich de moeite getroosten om via interne verwijzingen de nodige consistentie aan het geheel te geven. Al moet daarbij onmiddellijk gezegd dat de ene auteur daar al beter in geslaagd is dan de andere. De bijdragen van Karskens, van der Kuijlen, Terpstra en Becker verdienen op dat stuk in elk geval een eervolle vermelding.

Maar niettegenstaande deze lovenswaardige pogingen blijft deze publicatie alle kwalen van de klassieke bundel bevatten. Ondanks het problematiserende openingsartikel, ondanks alle interne verwijzingen, ondanks ook de spaarzame sporen in de tekst van gevoerde discussies tussen de auteurs bij het redigeren van hun bijdrage, blijft het boek een relatief uitwendig aaneenreigen van negen monografische essays. Oorzaak daarvan is dat het gros van de bijdragen gecentreerd is rond een naam. Dat noopt elke schrijver om het probleem van de kritiek als politieke stellingname van meet af aan te vertalen naar het denken van de behandelde auteur in kwestie, zodat van de oorspronkelijke, veeleer globale problematiek nog slechts de idiosyncratische particulariserings overblijven. Bij elk van de besproken auteurs gaat het wel over kritiek en over politiek, maar op een wijze die elke betekenisvolle overstijging van de particulariteit van de betrokken auteur onmogelijk maakt. Interessanter ware ongetwijfeld geweest indien de diverse bijdragen op de eerste plaats de problematiek van het openingsartikel

hadden opgenomen en vervolgens, maar dan louter exemplarisch, bepaalde auteurs voor het voetlicht hadden gebracht. Dan waren de auteurs 'ingelezen' in één en dezelfde problematiek, terwijl nu de problematiek overwegend 'ingelezen' is geworden in een veelheid van disparate auteurs. Scherp geformuleerd, krijgt men de indruk dat het thema 'kritiek als politieke stellingname' voor het gros van de medewerkers een gelukkig alibi vormde om nog maar eens een artikel te wijden aan hun geliefkoosde auteurs.

Toch is het niet fair die kritiek uitsluitend te richten naar de medewerkers van deze bundel. Tenslotte functioneert het wijsgerig onderzoek helemaal zo. De geschiedenis van de filosofie wordt netjes verkaveld in een aantal auteurs en hun respectievelijke teksten, waarop jonge onderzoekers vervolgens geacht worden onderzoek te doen. Zo ontstaan er specialisten : specialisten van één auteur, van één oeuvre, *in extremis* van één tekst; maar geen specialisten van een problematiek. En zeldzaam zijn diegene die aan die logica ontsnappen. Voorliggende bundel manifesteert in opzet en probleemstelling de uitdrukkelijke wil om aan die logica te ontsnappen en een project op te zetten rond een wijsgerige probleemstelling die niet terugvoerbaar is tot die of die auteur. Het is dan ook jammer dat zelfs op die ogenblikken de door de opleiding geautomatiseerde reflex om ten allen tijde te blijven denken in termen van auteurs en niet in termen van probleemstellingen, de schriftuur van de diverse medewerkers blijft bepalen, in weerwil van hun mogelijk anders gestemde intenties.

Dat alles neemt evenwel niet weg — en met die positieve noot wil ik besluiten — dat alle opgenomen teksten stuk voor stuk goed geschreven en gedocumenteerd zijn, en de bundel als geheel dus zeker en vast bijzonder dienstig kan zijn als naslagwerk voor wie in een kort en helder bestek kennis wil nemen van de wijze waarop deze of gene auteur zijn kritische activiteit aanziet als een politieke stellingname.

Antoon BRAECKMAN